

rul és gyümölcsözősre készül". Mindjárt azért sem, mert ez utóbbi változat nem is olyan nagyon értelmes (hogyan lehet gyümölcsözősre készüléshöz hasonlatosan utócsára lépni?), de főképpen azért nem, mert két egymás mellett párhuzamban futó vonalnak sem valamiféle „logikusabb megfelelője” azoknak egymással összekapcsoltan egymás után való elhelyezése, két vonalból egy kialakítása. A túlzott logikai és grammatikai szabályosságkeresés viszi tévútra a szerzőt pl. a *Klárások* első két versszakának elemzésekor is. Összevonás által elrejtett bonyolult logikai kapcsolást tételez föl (szemben az interpunkciók jelzéseivel is!) ott, ahol egyszerű ellentét van, mely a vers további menetében majd kiteljesedik. Pedig a versek szerkezetét, akusztikai elrendezettségét tekintve nem egy kitérő elemzést ad a könyv, és meggyőzően mutat rá ennek kapcsán arra is, hogy a költői alkotás ritmikájának vizsgálatát nem szakíthatjuk el ezektől a vizsgálatoktól: a tágabb értelemben vett ritmikát nem csupán hangsúlyos és hangsúlytalan, ill. rövid és hosszú szótagok váltakozásának szabályossága teremti meg. Az ellentét, a párhuzam is lehet ritmikai tényező, némely logikai láncolatot létrehozó szavak hallgatóságos „hozzágondolása” viszont megzavarná ezt.

Bizonyos tekintetben szerencsének mondható, hogy Török Gábor nem mindig következetes. Ha a verset minden esetben logikai gondolatsort tartalmazó „híryanag”-ként kezelné — amint ezt legtöbbször teszi —, akkor a költemények azon sajátágának megértéséig is aligha jutna el, hogy ezek a külvilágot antropomorfizálják, emberiesítik. De erről is vannak figyelmet érdemlő megállapításai. A versmagatartás változásait is jól mutatja ki több helyütt — ha tovább ment volna ezen a nyomon, el kellett volna jutnia annak fölismeréséig is, hogy a költői alkotásokban megjelenő, illetőleg végbenő másfajta változásokat sem kell logikai kapcsolatokkal elsimítani, eltüntetni. Van, ahol a statisztikai módszerek objektivitásának igaza mellett tör lándzsát — néhol már túlzott lendülettel —, máskor viszont a legszubjektívabb benyomások közlése előtt is teret nyit (különösen a versmagatartások problémájának taglalása során, de néha még a statisztikailag majd teljes pontossággal rendszerezendő elemek kiválasztásánál is).

A könyv stílusa többnyire könnyed, olvasmányos — ami örvendetes —, kár, hogy a könnyedségből néha hanyaveti fölényeskedés lesz. (Milyen „készségbe nem vonható” „sarkítétel” pl. az, hogy „*Gondoltaafenezni* csak felkészülten szabad!”? Milyen egy „áldialektikus, szofisztikus és agnosztikus legyintés”? Miért lett volna pl. Bartók Béla — aki azt vallotta, hogy a műalkotás olyan legyen, hogy „önmagáért álljon helyt” — „együgyű, metafizikus frázis” hangoztatója? é. i. t.)

Sok bírálható, vitatható megállapítása, sajátága van tehát Török Gábor könyvének — lehetne még tovább folytatni a vele való polémiát. Tudjuk viszont, hogy általában akkor van haladás a tudományban; ha viták vannak — mégpedig lehetőleg nem csupán egy-két kérdés körül folyó viták. Ehhez problémákat fölvető, vitára serkentő művekre van szükség. Számos figyelmet érdemlő megállapításával, nem egy igen jó elemzésével Török Gábor könyve ezeknek a sorába tartozik. (*Magvető—Tiszatáj* 1968.)

TAMÁS ATTILA

A TÖRTÉNELMET ÍRTÁK

I.

HODEK JÓZSEF: VIHAR ÉS SZIVÁRVÁNY

Mostanában örvendetesen megélnék nálunk a memoáriródom, ennek egyik figyelemre méltó jelentkezése Hodek József könyve, amit Gergely Mihály formált meg irodalmi értékű alkotássá.

A megélnék, megitélésem szerint, legalább három összetevőnek az eredménye. Az egyik — mondhatnám személyekre vezethető — ok, hogy mostanában áll ki az aktív munkából az a nemzedék,

amelynek életét két forradalom, legalább két, de sokuknál három háború töltötte ki tettel, küzdelemmel, élményanyaggal, és a pihenés most kezdődő éveit alkalmat adnak — a megtett

s nem akármilyen életutak felmérésére. A memoáriródalom fellendülése rendszerint azt is jelzi, hogy egy történelmileg lezárható korszak után vagyunk, amikor — talánlabbról nézve — tisztázottak a kor erővonalai s a visszaemlékezést a társadalom kialakult (legalább nagyjából kialakult) történelemszemlélete is segíti önmaga szerepének megítélésében. A harmadik s szerintem nagyon lényeges ok az volna, hogy a lezárt korszak után éppenséggel olyan kor kezdődött el, amikor valóban meg lehet írni és meg is lehet jelentetni a mégoly nyílt és őszinte vallomásokat is. Hogy ebbe a fellendülő memoáriródalomba politikusok, írók, diplomaták után egy tsz-elnök visszaemlékezései is besorolnak, egyúttal a műfaj demokratizálódását is jelzi. S hogy ezt a sort éppen Hodek József, a kisbér-batyánpusztai Virágzó Tsz nyugdíjas elnöke nyitja meg — stflusosnak érzem. Aki Hodek Józsefet aktív elnök korában valamenynyire is ismerte, egyetért velem abban, hogy ez illik Hodekhez. Ő ebben is úttörő, újító s ez megint — hogy a kritika is stílusos próbáljon lenni — olyan „Hodek-féle huncutság”, ami a régebbiek után már nem is meglepő.

Természetes, hogy a könyv épp elnöki, mozgalmi élményeit tartalmazza leginkább, ne higgyük azonban, hogy az elnöki funkciót megelőző egyéni élete könnyebben elintézhető, szokványos paraszti sors. Hodek életútjának s könyvének ritka érdekessége: a megismételhetetlenség olyan értelemben, hogy egyáltalán nem „tipikus” út és sors az övé. Olykor „regénybeillően” kalandos, izgalmas, megpróbáló út ez, s olvastán nem valami megszerkesztett el-

lenpontozás, hanem a hős emberi állapotának ismerete miatt keletkezik az olvasóban a drámai feszültségnek egy valóban megismételhetetlen eleme: ezt a kegyetlenül megpróbáló utat egy súlyosan testi hibás, magyarán mondva püpos, gyenge ember járja végig. Micsoda energiák ebben a törékeny testben! Am lássuk.

Uradalmi bognár tizedik élő gyermeke — egyetlen fiú. Túl korán özvegységre jutott édesanyja micsoda nyomorban tartja őket — elgondolható. Szegényjogon, mint félársvát felveszik a komáromi gazdasági iskolába. Sorsába a történelem — negyvenhétig — ha beleszól, keményen és ítéletszerűen szól bele. Tizenhárom éves, amikor árva-házi tanára négy másik társával együtt átszökteti a komáromi hídon, ahol már cseh katonák állnak őrséget. Atjönnek Magyarországra. Ennél az emberséges tanárnál él és nevelkedik nyolc esztendeig, aztán legényfejjel visszaszökik Csehszlovákiába, hogy anyja mellett lehessen. Cementező, betonozó munkás, kisiparos lesz belőle, családot alapít. (Mily megrendítően szép a könyvnek minden oldala, ahol szerelméről, feleségéről beszél!) Aztán ismét jön a történelem — a falu, ahol él, megint Magyarországnoz, majd ismét Csehszlovákiához tartozik, s 1946 decemberében a csallóközi magyarságra nagy megpróbáltatás vár: megkezdődik tömeges kitelepítésük Sziléziába. Egy vadindulatú fagyos hajnalon felrakják a Hodek család csomagjait a teherautóra. A terhes asszonyt szülési rohamok lepik el, s megszületik a negyedik és ötödik gyerek. Ikrek. Hogy el ne vihessék őket, Hodek ismét szökik, át a Dunán, csónakon. A történelem viharába ár-

atlanul kitett esendő ember ideátról küzd a határon túl rekedt családjáért. A sors — valóban kalandregénybe illő fordulatok után — Kisbér mellé, Battyánpusztára vezeti a végre újból összeverődött Hodek családot. Ötholdas újjazda lett a menekülő emberből. Hihetünk neki: amikor megkapta a földet, irtókápat kért a szomszédjától, feltörte a fagyos földet, szájába vette, megkóstolta, milyen íze van a saját földjének.

Nos, ez a pillanat az, amikor Hodek József élete átvált: mostantól kezdve már a magyar paraszt útja az övé. Előbb a földdel betelni alig tudó újjazdáé, majd az újabb sorsváltáskor a gyötrő kérdés elé állított parasztné: hogyan tovább? Belépni? Nem lépni? Hodek jó ideig az utóbbi választotta, s a „kényszer” egy sajátos formájának engedett csak. A batyánpusztai volt cselédek már működő — inkább csak tébláboló — I-es típusú szövetkezetének egyik gyűléséről érte jöttek, menjen el közéjük. Azzal az eltökéltséggel indult: keményen nemet mond. S amikor belépett a terembe, elnökként éljenezték. Ennek a kényszernek engedett.

Azon ritka vezetők közé tartozik, akik tizenöt éven át álltak annak a közönségnek az élén, amely őket megválasztotta. (Bizonyára most is ott állna, ha a sok testi betegség kényszerű visszavonulásra nem szólította volna.) Micsoda tizenöt esztendő! Ha eddigi útja inkább izgalmas és fordulatos volt, mint tanulságos, a tizenöt esztendő — amellet, hogy izgalmauktól sem mentes — inkább tanulságokban bővelkedik. Az odafigyelő olvasó előtt a hodeki életút eme szakasza már nem egy magányos harcait vívó

hányt-vetett ember, hanem egy népes és jelentős társadalmi „típusnak” az útja, amit persze hallatlanul színez és egyénivé tesz a hős valóban színes és az átlagtól alaposan elütő egyénisége. Azelőtt a sors leginkább igazságtalanságokkal sújtotta, most abba a serepbe került, hogy ő osztogathatta az igazságot. A lázadó és úzótt-hajtott emberből a hatalom embere lett. De mivel a lázadásra való hajlam mindig jelen volt benne, most már a hatalom részeseként tud „lázkodni” a hatalom álarcában jelentkező hitványosságok, komisszások ellen. Azelőtt fortélyosságával tőkésék, ügyvédek, csendőrök és más hatalmasságok ellen védekezett, most saját rendszerének bürokráciáját, a kerítésen belüli hatalmaskodókat játszotta ki vele. S aki eddig önmaga és családja elemi létfeltételeinek fenntartásáért hajszolta önmagát s tette törvénné a szigorú és a kérlelhetetlen összefüggések felismerését, most egy tágabb, heterogén közösség érdekeiért, egy elvont, ám az ő szemében mindig jelenvaló közösség-élményért kellett másokra is ráerőltetnie az önmaga számára jónak, hasznosnak minősülő elveket. Tanulságos szerepcsere! Tulajdonképpen ez a könyv mélyebb rétegének elvontabban megjelölhető „témája” (s mi több: irodalmunknak is igazi „mai” nagy témája) — ennek emberi társadalmi, etikai vonatkozásai felett kellene elmélkednünk.

Sok alkalom adódna rá, ehelyett mutassunk rá két eredményre, illetve következményre. Az egyik: a kisbér-battyánpusztai Vitéz Tsz, melynek Hodek József tizenöt évén át volt okosan ravasz, keményen akaratos, szigorúan állhatatos elnöke, az ország leg-

jobb szövetkezetei közé emelkedett. Elesett, szegény cselédekből alakult, gazdag emberek közösségévé vált. Hodek érdeme — aki jól értett a vezetéshez is, az emberekhez is — elvitathatatlan és teljes. A társadalom Kossuth-díjjal, országgyűlési képviselőséggel méltányolta a sokat töprengő, rengeteget fáradozó, önmagát sem kímélő vezetőt. A kitűnő eredményei mellett „huncutságai” miatt is elhíresülő tsz-elnök szavára, véleményére, példájára sokan figyeltek: az ilyen emberek, nem kétséges, nemcsak végrehajtói, hanem alakítói is voltak a mindenkori mezőgazdasági politikának: (Közbevetőleg: olykor az az érzése az olvasónak, hogy ez a nagy tapasztalatú, átfogó képességű ember nem mond el sok mindent, amit elmondhatna s aminek elmondására éppen ő lenne az illetékes. Túlságosan bezárkózik önmagába, a battyánpusztai kis világba, s amennyire ez a bensőséges nyeresége a könyvnek, annyira fogyatékossága is, ha arra gondolunk, mennyivel többet mondhatna még, ha szélesebbre tágitja az áttekintendő világot.) Mindenesetre: ez a tizenöt év mind az egyén, mind a vezetésére bízott közösség számára — annyi megrázkódtatás ellenére is —, ne féljünk a nagy szavaktól: történelmi fontosságú szakasz. Eredményes szakasz.

A másik eredmény, illetve következmény nem kisebb intenzitással — és mennyi kérdést feladva! — drámai összintéséggel elmondva bontakozik ki a könyv utolsó lapjain. Az a Hodek József, aki mindezt végigvitte — a végén gyötörő magányosságban él. Fellesége 1948-ban bekövetkezett tragikus halála után egymaga nevelte öt gyermekét — mind elröpült mellőle, „egyik sem azt az utat járja, amit én álmod-

tam, építgettem nekik”. S az a vezető, aki lélek- és testszaggató munkával egy közösségért annyit áldozott, így jellemzi mostani állapotát: „Sehol sem várnak, sehonnan sem hiányzom, sehová nem kell mennem”. Micsoda ítélet! S ebben a magányban felteszi az önmagát kínzó kérdéseket. Miért kellett ennek így alakulnia? Valahol elrontotta volna? S egyáltalán: ő volna a hibás? Mert kemény volt és szigorú? Nem tett meg a legtöbbet, másokért, amit ember megtehet? Az olvasó is kérdez, s válaszol is. Nem mindig ugyanúgy, mint Hodek, de sorsának, állapotának őszinte és nyers feltárásával ő indítja el az olvasóban a kérdezés-válaszolás, az állásfoglalás mindenképpen tisztázó hatású folyamatát. Lehet-e akarattal ellenére boldoggá tenni az embereket? Nem mindig lehet, de nem lehetetlen. Illetve: nem lehetetlen, de nem mindig lehet. S lehet-e érteni az emberek vezetéséhez, ha nem értjük meg őket, minden rezzenésükben? Úgy látszik, lehet. De emberileg érdemes-e? Az eredmény és a következmény ilyesfajta válaszokat sugall. Az olvasó vitatkozhat Hodekkel, amikor a magányban élő ember válaszait, indokait olvassa s mérlegeli, erre azonban határozottan rá kell bólintani: „En ezt már nem bánthatom meg, még ilyen, még ilyen, még ilyen áron sem.” Lehet-e ilyenkor mást mondani? Az olvasó azonban, ha még útja, sorsa és majdani állapota alakításában hasznát veheti a hodeki út tanulságainak, nem mentheti fel a jövőben önmagát ilyen konok és őszinte módon. Volt miből tanulnia s van min elgondolkodnia. S ez a könyv időszerű érdeme.

Nem tudjuk pontosan, kinek köszönjük meg ezt a

fontos és irodalmi élményt is bőven adó könyvet. A címlapon Hodek József neve áll, belül pedig ezt olvassuk: „Sajtó alá rendezte és irodalmilag gondozta Gergely Mihály.” Nos, az életanyag, a küzdelem és a

levonható tanulságok sokasága, ami a könyvet társadalmilag értékes tette minősíti, nyilvánvalóan Hodek Józsefé. De a művészi megvalósítás, az anyagnak valóban irodalmi értékkel emelése is társadalmi tett

ebben az esetben — s ez Gergely Mihály érdeme. Kettőjük együttműködéséből jelentős és emlékezetes könyv született. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

M. G.

II.

TÚRINÉ CSEH VIKTÓRIA ÉS KESKENYNÉ KOVÁCS VERON: CSONGRÁDI SZEGÉNYASSZONYOK

GONDOLATOK KÉT ÖNELETRAJZ OLVASÁSA KÖZBEN

1. Amíg a szem e két önéletrajzt tartalmazó könyv betűit sorakoztatja egymás mellé, úgy érzi az ember, hogy egyre nagyobb ingulatok kavarnak benne, egyre mélyebbek, egyre feszítőbbek. Egy-egy lap után mindjobban összeszorulnak a fogak, erősebben zárul ökölbe a kéz. Pedig a mondatok nyugodtak, szinte szárazak. Csak közlik a tényeket, egy-egy élet tényeszerűen kimutatható, adathozható állomásait, nyomát sem mutatva azoknak az érzelmeknek, amelyek hozzájuk fűződnek. „Apámat megölik”; „A gyám eljött értünk”; „Kora reggel a legtöbb esetben ostorral vagy kötéllel ütlegelve keltek fel”; „Mégfésülködni vagy mosdani, arról szó sem lehetett, csak vasárnap”; „Az iskolában a tanító vert meg, ha hazamentem, a nagynéni vagy a fia vagy a lánya vagy a fogadott kanásza”; „A fejem ótvaros volt már vastagon”; „Hogy a férgek kipusztuljanak és begyógyuljon a var, kékkóves mésszel locsolták meg a fejemet”; vagy: „Kevés volt a kenyérünk, csak egy-egy kis darabot kaptunk”; „Ott játszott a kicsi a barázdán egy kis kenyeret majszolva, azt is a föld megfektette, recsegőssé lett, amint eldobta, és újra fölvette. Végül mégis-

csak megette, mert rá volt éhezve a kenyérre”; „Az élelmezésünk nagy gondot nem okozott: édesanyám szemes kukoricát főzött, annak a levét ittuk”; „Az első pár cipőmet hétéves koromban kaptam”.

Így megy ez tovább, végig; így, ilyen mondatokból tárul föl az olvasó előtt az egész élet, fájdalmak, betegségek, megaláztatások, testi és lelki szenvedések hosszú-hosszú sora. És munka, munka és munka, mindig csak munka, betegesen is, gyötrődve is, és mégis: szegénység, riasztó szegénység.

2. Két csongrádi szegényasszony, Túríné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron életrajzát adta ki egy kötetben most a Tiszatáj—Magvető. Mindkét életrajz a harmincas években készült, meg is jelent, az egyik (egy rövidített változatban) 1937-ben, a másik 1940-ben, szerény külsővel, propagandafüzetként. Valamelyest országos hírre is szert tett; Túríné életrajzát a Nőmunkás adta ki, Keskenynéé pedig még irodalmi méltatást is kapott: Darvas József írt róla az Ország Útja című folyóiratban, 1940-ben. (Újra kiadva: Darvas József: Végig a magyar Szaharán, Bp. 1961. 40—46.) Megemléke-

zik róla a Népszava is 1940. nov. 17-én.

A két önéletírás mégis elfelejtődött, és Pásztor Emilnek köszönhetjük, hogy ismét felhívta rájuk a figyelmet Keskenynéről és életrajzáról írt dolgozatával (Tiszatáj, 1965. nov. 853—857.) A Tiszatáj—Magvető a kiadással dicséretes tettet vitt véghez, fontos feladatot teljesített. Hiszen — mint a kiadó Utószava mondja — „Túríné és Keskenyné vállalkozása... nem csekély fontosságú”. Bizonyosság erre Veres Péter levele is, amelyet Pásztor Emilhez intézett: „Szerintem ezek az írások — több is van ilyen az országban — a legértékesebb dokumentumok a forradalmat megelőző korszakból. Többet érnek, mint akármennyi politikai deklaráció. Ezekből lehet majd látni, hogy miért kellett a forradalomnak jönni. És ezekből látszik, hogy mennyire magára volt hagyatva ez a nép a XIX. század végén és a XX. század elején.” (Utószó, 409.)

3. A két önéletírás félig-meddig tudatlan, iskolázatlan parasztasszonyok munkája. Túríné ugyan olvasottabb, szélesebb látókörű, mozgalmi munkája révén jobban eligazodik a világban, de az írás neki sem tanult mestersége. Kes-